

O'QITUVCHINING IJTIMOYIY INTELLEKTINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Ataxo'jayeve Shaxlo Anvarovna

“Turan International University” o'qituvchisi, Namangan shahri, Q.Mamorasulov ko'chasi 10-uy.

<https://orcid.org/0000-0002-6523-3951>

Annotatsiya. Tadqiqot mualliflari o'qituvchining ijtimoiy intellekt tuzilishini ishlab chiqdilar, o'qituvchilarning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishning psixologik determinantlarini aniqladilar va asosladilar, o'qituvchilar tomonidan rivojlanishning yuqori darajasini belgilaydigan kognitiv faoliyat uslublaridan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari. ijtimoiy intellekt. O'qituvchining ijtimoiy intellekti kognitiv, tizimli va integral tuzilmalarni o'z ichiga olgan murakkab shaxsiy neoplazmalar ekanligi ko'rsatildi. Tizimli quyi tuzilmalar - bu kommunikativ va prognostik kompetentsiyalar bo'lib, ular o'z navbatida ajralmas tarkibiy qismlarni, xususan, oldindan ko'rish, markazsizlashtirish, intellektual boshlash, qaror qabul qilish, rejalashtirish, nazorat qilish va o'zini o'zi boshqarish, fikrlash va boshqalarni o'z ichiga oladi. Mutaxassisning kognitiv kompetentsiyasining tarkibiy qismi bo'lgan kommunikativ kompetentsiya va o'qituvchining qobiliyati, birinchi navbatda, ijtimoiy intellektning mikrodarajasida (o'qituvchining kognitiv kompetentsiyasining ta'sirini tushunish va bashorat qilish qobiliyati) taqdim etiladi. odamlarning xulq-atvori, mantiqiy muhim xususiyatlarni va shaxsning turli xil noverbal reaksiyalarini umumlashtira olish qobiliyati; ijtimoiy vaziyat kontekstiga qarab shaxsning og'zaki reaksiyalaridagi o'zgarishlarni tushunish qobiliyati; ularga sabab bo'lgan ijtimoiy vaziyatning mantiqiylikini tushunish qobiliyati. shaxslararo o'zaro ta'sir holatining rivojlanishi, bu vaziyatlarda turli odamlarning xatti-harakatlarining ahamiyati, shuningdek, shaxsiy va intellektual aks ettirish). Shu bilan birga, prognostik kompetentsiya va empatiya mezo darajada taqdim etiladi, ijtimoiy intellektning ishlashini ta'minlaydigan kutish, markazsizlashtirish, intellektual tashabbus, qarorlar qabul qilish, rejalashtirish, nazorat qilish va o'zini o'zi boshqarish, aks ettirish va boshqalar mexanizmlari, makro darajada.

Kalit so'zlar: ijtimoiy intellekt, ijtimoiy intellektning mikro, mezo va makro darajalari, kommunikativ kompetentsiya, prognostik kompetentsiya, empatiya, refleksiya, ijtimoiy intellektning kognitiv, mnemonik va empatik jihatlari, shaxsning psixologik turlari.

PSYCHOLINGUISTIC CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF TEACHER'S SOCIAL INTELLIGENCE

Atakhujaeva Shakhlo Anvarovna

Teacher of «Turan International University»

Abstract. The authors of the study developed the structure of the social intelligence of the teacher, identified and justified the psychological determinants of the development of personal qualities of teachers, the specific features of the use of cognitive activity methods by teachers that determine the high level of development. social intelligence. It was shown that the teacher's social intelligence is a complex personal neoplasm that includes cognitive, systematic and integral structures. Systemic sub-structures are communicative and prognostic competences, which in turn include integral components, namely, foresight, decentralization, intellectual initiation, decision-making, planning, control and self-management. , includes thinking and others. Communicative competence and the ability of the teacher, which is a component of the cognitive competence of the specialist, is presented, first of all, at the micro level of social intelligence (the ability to understand and predict the impact of the cognitive competence of the teacher). the ability to generalize people's behavior; logically important features and various non-verbal reactions of a person; the ability to understand changes in a person's verbal reactions depending on the context of a social situation; the ability to understand the logic of the social situation that caused them. the development of situations of interpersonal interaction, the importance of the behavior of different people in these situations, as well as personal and intellectual reflection). At the same time, prognostic competence and empathy are presented at the meso level, mechanisms of anticipation, decentralization, intellectual initiative, decision-making, planning, control and self-management, reflection, etc., which ensure the functioning of social intelligence, macro level.

Key words: social intelligence, micro, meso and macro levels of social intelligence, communicative competence, prognostic competence, empathy, reflection, cognitive, mnemonic and empathic aspects of social intelligence, psychological types of personality.

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА УЧИТЕЛЯ

Атахуджаева Шахло Анваровна

Преподаватель «Международного Университета Туран»

Аннотация. Авторы исследования разработали структуру социального интеллекта

педагога, выявили и обосновали психологические детерминанты развития личностных качеств педагогов, особенности использования педагогами методов познавательной деятельности, определяющих высокий уровень развития. . социальный интеллект. Показано, что социальный интеллект педагога представляет собой сложное личностное новообразование, включающее когнитивную, системную и целостную структуры. Системные подструктуры представляют собой коммуникативно-прогностические компетенции, которые в свою очередь включают интегральные компоненты, а именно предвидение, децентрализацию, интеллектуальную инициацию, принятие решений, планирование, контроль и самоуправление, включает мышление и другие. Коммуникативная компетентность и способность педагога, являющаяся составной частью когнитивной компетентности специалиста, представлена, прежде всего, на микроуровне социального интеллекта (умение понимать и прогнозировать воздействие когнитивной компетентности учащегося). учитель). способность обобщать поведение людей, логически важные черты и различные невербальные реакции человека; способность понимать изменения вербальных реакций человека в зависимости от контекста социальной ситуации; способность понимать логику социальной ситуации, вызвавшей их. развитие ситуаций межличностного взаимодействия, значение поведения разных людей в этих ситуациях, а также личностная компетентность и эмпатия, механизмы антиципации, децентрализации, интеллектуальной инициативы, принятия решений, планирования, контроля и самоуправления, рефлексии и др., обеспечивающие функционирование социального интеллекта, макроуровень.

Ключевые слова: социальный интеллект, микро-, мезо- и макроуровни социального интеллекта, коммуникативная компетентность, прогностическая компетентность, эмпатия, рефлексия, когнитивные, мнемонические и эмпатические аспекты социального интеллекта, психологические типы личности.

Kirish. Mutaxassislarning, xususan, o'qituvchilarning ijtimoiy intellekt muammosi bugungi kunda rivojlanayotgan olam uchun juda dolzarbdir. Muammo shundaki, ona tilisi ingliz tili bo'lmaganlar «ijtimoiy» xatolarga yo'l qo'yishi mumkin va bu holda ijtimoiy intellekt asosiy rol o'ynaydi. Keyinchalik ijtimoiy intellektni muloqot jarayonida ko'rishimiz mumkin bo'lgan boshqa darajani, ya'ni madaniyatlararo muhitdagi roli nuqtai nazaridan ko'rib chiqish muhimdir. Madaniyatlararo muloqot turli tillar, madaniyatlar, ijtimoiy odatlar va xulq-atvor normalarini ifodalovchi odamlar bilan muvaffaqiyatli kommunikativ aloqada bo'lish qobiliyati, ehtimol tug'ma emas, balki ko'proq orttirilgan qobiliyat sifatida belgilanishi mumkin. Bu nafaqat tilning o'ziga xos mahorati va oqilona qo'llanilishini, balki madaniy sezgirlik, siyosiy to'g'rilik, shuningdek, ma'lum bir guruh yoki alohida shaxsning ehtiyojlariga e'tibor berish bilan mos ijtimoiy konventsionalarni mohirona qo'llashni anglatadi [1].

Hozirgi kunda mehnat dunyosida samarali ishlash uchun zarur bo'lgan bilimlari va ko'nikmalari ko'lamini ortib bormoqda. Bugungi kunda ishbilarmonlar o'zlarini turli milliy va madaniy kelib chiqishi bo'lgan boshqalar bilan birga topish ehtimoli ko'proq. Biznes olamining xalqarolashuvi ingliz tili o'qituvchilari uchun yangi muammo tug'dirdi. Biroq, ingliz tili o'qituvchisining roli til va muloqotni o'rgatishdir. Madaniyatni o'rgatish, xulq-atvorni o'zgartirish o'qituvchining mas'uliyati emas. O'qituvchi til, muloqot va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikdan xabardor bo'lishi va o'quvchilarga o'zaro bog'liqlikni yaxshiroq tushunishga, noto'g'ri til yoki muloqotdan noo'rin foydalanish natijasida nizolarni oldini olishga yordam berishi kerak.

Shuningdek, muloqot qobiliyatlari bugungi ingliz tili mutaxassisi faoliyatida markaziy o'rin tutadi. Ingliz tilini o'rgatish samarali kommunikator va tildan samarali foydalanishni o'z ichiga oladi. Natijada, ingliz tili fani o'qituvchilariga qo'yiladigan talablar ma'lum darajada oshdi. Har bir inson muloqot qobiliyatlarini ham o'rganishi kerak. Tilning doimiy o'zgarishi yangi shakllarni kiritadi; muloqot rivojlanayotgan xulq-atvor va texnologik standartlarga moslashadi. Bu ingliz tili o'qituvchisi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni talab qiladi. O'qituvchilar maqsadli tilda yuqori malakaga ega bo'lishlari kerak, chunki sinfdagi darsni oldindan aytib bo'lmaydi, umumiy ingliz tilini yaxshi bilishdan tashqari, ingliz tili o'qituvchisi lug'ati va sotsial intellektni o'z ichiga olgan to'laqonli hamda ishonarli ma'lumotlariga ega bo'lishi kerak [2]. Chunki sinfda shunday vaziyatlar bo'ladiki, bunda o'qituvchi o'z bilim va ko'nikmalariga tayanishi lozimdir. Tilni o'rgatish va o'rganishga yanada konstruktiv nuqtai nazardan qaraydigan, o'quvchi tomonidan shaxsiy o'rganish va kashfiyotga urg'u beradigan, o'quvchilar o'rtasida ko'proq vazifaga asoslangan, hamkorlikda ish olib boruvchi va o'qituvchining rolini yengillashtiruvchi bosqichga ijtimoiy moslashuvchanlik kompetensiyasiga bog'liqdir.

«O'qituvchi – o'quvchi» muloqotida tinglash qobiliyati ham juda muhim, ammo u suhbatlar va turli intervyular o'tkazish uchun zarurdir. Eshita olmagan uchun kelisha olmaydigan odamlarni qanchalik tez-tez uchratamiz! Agar qiziqish ko'rsatmasangiz, odamni ishontirishga harakat qilishning ma'nosi yo'q. Agar siz uni faqat eshitasangiz, lekin tinglamasangiz, boshqa nuqtai nazarni ko'rish mumkin emas. Bizning fikrimizcha, ushbu asosiy muloqot qobiliyatini o'rganish juda oson, faqat barcha holatlarda obyektiv bo'lish qobiliyatidan tashqari. Bizning har birimiz yashirin noto'g'ri qarashlarga ega va faqat haqiqatan ham iste'dodli suhbatdoshimiz o'z noto'g'ri qarashlariga to'liq qarshi tura oladi. Shunday

qilib, samarali tinglash men uchun yangilik emas edi, lekin muloqot mashg'ulotlari buni yaxshilash uchun hech qanday cheklov yo'qligini ko'rsatdi. Birinchi mahorat bilan yakunlash uchun yana bir bor qadimgi donishmandlarning so'zlarini keltiraman: «Agar men tinglasam, mening afzalligim bor, gapirsam – boshqalarda afzallik bo'ladi».

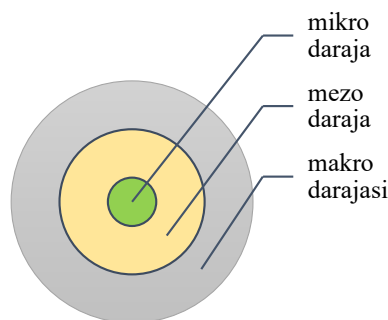
Ushbu barcha sabablar tufayli ko'pchilik psixologik tadqiqotchilarda ijtimoiy intellektga qiziqish, qoida tariqasida, shaxsning intellektual jarayonlari uchun yangi kontseptual apparatni qurish bilan bog'liq holda paydo bo'ldi. Shu bilan birga, «ijtimoiy intellekt» atamasi tadqiqotning alohida mavzusi ma'nosida emas, balki kontekstda ko'proq ishlatilgan. Shunday qilib, bugungi kunda ijtimoiy intellekt muammosi bo'yicha nazariy va eksperimental psixologik tadqiqotlar amalga oshirildi.

Shuni ta'kidlash kerakki, tadqiqotchilar V.A. Genkina (2000), M.A. Lukichova (2004) va S.V. Rudenko (2008) pedagogik faoliyat muvaffaqiyatining omili sifatida ijtimoiy intellektning zamonaviy tadqiqotlari bilan shug'ullangan [3]. Biroq, bo'lajak ingliz tili fani o'qituvchisining ijtimoiy intellektining tuzilishi hali ham tadqiqotchilar e'tiboridan chetda qolmoqda. Faoliyatning pedagogik sohasi mutaxassisining ijtimoiy intellekt funksiyalariga, ijtimoiy intellektning o'qituvchining shaxsiy xususiyatlari bilan aloqasi xususiyatlariga, shuningdek, pedagogik faoliyatning muvaffaqiyatiga e'tibor qaratish lozim. Bu muammo o'qituvchining ijtimoiy intellekt strukturasi qurish va uni empirik tarzda sinab ko'rishdir. O'qituvchining ijtimoiy intellektini mikro, mezo va makro darajada faoliyat ko'rsatishning tarkibiy qismlari va mexanizmlarini o'rganish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan tadqiqot usullarini yanada takomillashtirish zarur. O'qituvchilarning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishning psixologik mexanizmlari, omillari va shartlarini ajratib ko'rsatish va asoslash, o'qituvchilarning kognitiv usullardan foydalanishni amalga oshirishda faollashtirish va ularning ijtimoiy intellektini ma'lum darajada orttirishga yordam berish kerak.

Ikkinchisi o'qituvchilarning kasbiy faoliyati muvaffaqiyatining ijtimoiy intellekt tarkibidagi qobiliyatlarni rivojlantirishga ta'sirini aniqlashga imkon beradi.

Ushbu maqolada bizning nuqtai nazarimiz ijtimoiy intellekt tushunchasini ko'rsatishimiz, ijtimoiy intellektning kognitiv, mnemonik va empatik tuzilmalarining tavsifini taqdim etishimiz kerak. Biz O'zbekistonning turli mintaqalaridan 340 ta bo'lajak ingliz tili fani o'qituvchilarning tadqiqotlarini tavsiflaymiz va tahlil qilamiz (ularning ijtimoiy intellekt darajasini tahlil qilish uchun).

Demak, ijtimoiy intellekt - bu boshqalar bilan yaxshi munosabatda bo'lish va ularni siz bilan hamkorlik qilish qobiliyatidir. Ba'zan sodda qilib aytganda, «insonlar mahorati» deb ataladigan ijtimoiy intellekt vaziyatlarni va ularni boshqaradigan ijtimoiy dinamikani bilishni, shuningdek, odamga boshqalar bilan munosabatda bo'lishda o'z maqsadlariga erishishga yordam beradigan o'zaro ta'sir qilish usullari va strategiyalarini bilishni o'z ichiga oladi. Bu, shuningdek, ma'lum miqdordagi o'z-o'zini anglash va o'z his-tuyg'ulari va reaksiya shakllarining ongini o'z ichiga oladi. Fikrimizcha, ijtimoiy intellekt tushunchasi shuni ko'rsatadiki, bu intellekt kognitiv, mnemonik va empatik tuzilmalarni o'z ichiga oladi. G. Gardner (1993) va N. Kantorning (Cantor & Harlow, 1994) aql-zakovat modeli asosida [4] o'qituvchining ijtimoiy intellekt tuzilishi ko'rsatilgan (1-rasmga qarang). O'qituvchining ijtimoiy intellekti kognitiv, tizimli va yaxlit tuzilmalarni o'z ichiga olgan shaxsiy mavjudotlar majmuasi ekanligi ta'kidlandi.

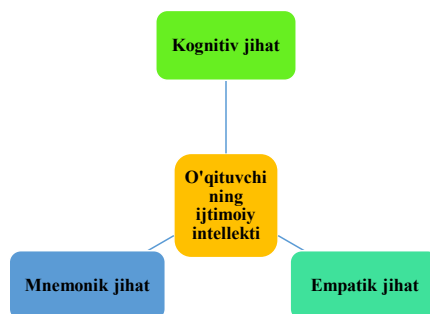

1-rasm. O'qituvchining ijtimoiy intellektining tuzilishi

Tizim tuzilmalari - bu ajralmas tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan kommunikativ, xususan, kutish, markazsizlashtirish, intellektual boshlash mexanizmlari, qaror qabul qilish, rejalashtirish, nazorat qilish va o'z-o'zini nazorat qilish, mulohaza yuritish va h.k. Shu bilan birga, kommunikativ kompetentsiya va mutaxassisning kognitiv kompetentsiyasining tarkibiy qismlari bo'lgan o'qituvchining qobiliyati (tushunish va tushunish qobiliyati). inson xulq-atvorining ta'sirini bashorat qilish, mantiqiy muhim xususiyatlarni va shaxsning turli og'zaki bo'lmagan reaksiyalarini umumlashtirish qobiliyati, ularni keltirib chiqargan ijtimoiy vaziyat kontekstiga qarab, odamning turli og'zaki reaksiyalariga ko'ra o'zgarishlarni tushunish qobiliyati; shaxslararo o'zaro ta'sir holatining rivojlanish mantig'ini tushunish qobiliyati, ushbu vaziyatlarda turli odamlarning xatti-harakatlarining qiymati, birinchi navbatda, ijtimoiy intellekt, prognostik kompetentsiya va empatiyaning mikro darajasida taqdim etiladi. Mezodarajada

esa ijtimoiy intellektning ishlashini ta'minlaydigan oldindan ko'rish, markazsizlashtirish, intellektual tashabbus, qarorlar qabul qilish, rejalashtirish, nazorat qilish va o'zini o'zi boshqarish, aks ettirish va boshqalar mexanizmlari esa makro darajada ta'sirlashtirishidir [5].

Ijtimoiy intellektning kognitiv jihati yetarlicha barqaror bilimlar, baholashlar, hodisalarni talqin qilish qoidalari, inson xatti-harakatlari, ularning munosabatlari va boshqalarni o'z ichiga oladi. Ijtimoiy intellekt mikro tuzilmaviy va akrostrukturaviy darajalarda mavjud talqin qilish tizimiga asoslanadi. Ijtimoiy intellektning kognitiv jihatining mikrotuzilmasi ikkinchisining xususiyatlari bilan belgilanadi, ya'ni subyekt qabul qiladigan ma'lumotlarni malakali qayta ishlash va baholashni, shaxslararo o'zaro ta'sirlarni, aloqalarni rejalashtirish va prognozlash asosida uning bashoratini belgilaydigan kognitiv baholash, aloqa jarayonining to'g'ri bajarilishini ta'minlash (bu funktsiya sherikning muloqot jarayonini adekvat idrok etish va tushunish bilan bog'liq). U bevosita o'z-o'zini bilishda aks ettiriladigan aks ettirish mexanizmiga asoslanadi. O'z navbatida, ijtimoiy intellektning kognitiv jihatining makrotuzilmasi shaxsning o'ziga qadriyat sifatida munosabatida, shaxslararo munosabatlardagi qimmatli semantik pozitsiyada, shuningdek, insonning motivatsiyasi va qadriyat yo'nalishini yangilash, kasbiy va boshqa faoliyatda aksiologik munosabatga erishish maqsadida namoyon bo'ladi [2-rasmga qarang].

2-rasm. O'qituvchining ijtimoiy intellektining tuzilishi

Mikro darajadagi ijtimoiy intellektning manbai biz ta'kidlagan funktsiyalarning doimiy yangilanishidir. Integratsiya natijalari subyektga shaxslararo o'zaro munosabatlarning xususiyatlariga e'tibor qarashga, boshqa shaxslarning xatti-harakatlarini aniqlashga va adekvat baholashga imkon beradigan subyektiv o'lchovlar to'plamini ko'rib chiqish mumkin. Ijtimoiy intellektning asosiy natijalaridan biri bu turli modalliklarga ega bo'lgan yuqori darajadagi individual statistik ma'lumotlarning mavjudligidir. Ular psixo-semantik subyektiv masshtablarning ba'zi bir makonlari, noverbal xatti-harakatlarning ramzlari, til mahsuloti normalari va boshqalar. Ijtimoiy intellektning makro-strukturaviy darajadagi vazifasi ijtimoiy o'zaro ta'sir sheriklariga o'zini va boshqalarni shaxs sifatida baholash imkoniyatini berishdir. Bunday holda, shaxsning qiymat yo'nalishi umume'tirof etilgan ijtimoiy me'yorlarni aks ettirishi va hatto ular bilan ziddiyatga kirishishi shart emas. Ammo har doim ma'lum bir jamiyat va uning vakillari mavjud bo'lib, unda dunyoga individual qarash odamlar uchun shaxsiy qadriyatlar va ma'nolarga ega.

Shaxsning ijtimoiy intellektining mnemonik jihati voqealarni, hayotiy hodisalarni, ularning xatti-harakatlarini va o'zlarining xatti-harakatlarini ushbu hodisalarning predmeti sifatida izohlash qobiliyatining mavjudligini tavsiflaydi. Mnemonik jihat subyektning shaxsiy tajribasiga asoslanadi, bunda subyektiv statistika shaxsiy talqin kompleksini tashkil qiladi. Bu holda polimodallik insonning erkak/ayol hayotining turli jihatlariga ko'ra turli xil talqin qilish tizimlariga ega ekanligini anglatadi. Shunday qilib, ular bir-biri bilan ziddiyatli bo'lishi mumkin, ammo psixologik jihatdan ular mnemonik jihat va ijtimoiy intellektning asoslangan birligini ta'minlovchi ichki tuzilmalardan iborat.

Mnemonik jihat o'ziga xos talqinlarga ega: men - boshqa odamlar - dunyo. Ushbu talqin darajalarining har biri o'ziga xos bog'liq bo'lgan quyi tuzilmalar shaklida mnemonik aspekt darajasida ifodalanadi. Kompleksdagi shaxsiy talqinlarning o'zagi o'zini o'zi baholagan shaxsning yig'indisi hisoblanadi. Bu baholovchi munosabat jarayoni har doim subyektiv ravishda tugallanmagan, ochiqdir [6]. Shaxsning jamiyat bilan o'zaro munosabatlarining xususiyatlarini tahlil qilib, insonni shaxs tajribasining ajralmas xususiyati sifatida ko'rsatish mumkin (shaxsning o'zini o'zi hurmat qilish, sub'ektiv qiymat tushunchasi). Shaxsiy talqin kompleksi shaxsning boshqalarni, ularning xatti-harakatlari va harakatlarini talqin qilish qobiliyati bilan tavsiflanadi. Ushbu talqinlar o'z ishtirokchilariga doimiy ravishda kengaytirish va o'zlarining shaxsiy talqiniy tajribasini to'g'rilash imkonini beradi, turli talqin tizimlarining bunday muvofiqligi va o'xshashligini ta'minlaydi.

Shaxs munosabatlari makonida doimiy ravishda boshqa odamlarni, ularning xatti-harakatlarini va xatti-harakatlarini baholash zarurati paydo bo'ladi, asta-sekin odamlarning dunyoni idrok etishi va boshqalar tomonidan idrok etilishining muvofiqligi mezoni hisoblangan turli xil strategiyalar ishlab chiqiladi. O'z navbatida, ushbu strategiyalar ijtimoiy intellektning mnemonik komponentining dominant darajasini ko'rsatadigan shaxslararo sohada tegishli baholash va shaxsiy talqin kompleksini tashkil qiladi. Ijtimoiy intellektning ta'kidlangan jihati ko'p jihatdan odam o'z biznesini shaxs dunyosiga nisbatan izohli qiymat majmuasi bilan bog'liq bo'lgan biznesini ustuvor deb tanlagan xatti-harakatlar

shakliga bog'liq.

Shunday qilib, biz integratsiyaning asosiy natijalarini ijtimoiy intellektning funktsiyalari turli xil usullarga ega individual statistik ma'lumotlarning mavjudligini taxmin qilamiz. Birinchi natija - bu psixo-semantik sub'ektiv o'lchovlar, ramzlar va noverbal xatti-harakatlar tamoyillari va nutq ishlab chiqarishning turli me'yorlari. Ushbu usullarning ro'yxati to'ldiruvchi bo'lishi mumkin, ya'ni statistika hayotning turli tomonlarini aks ettiradi, chunki ular chuqurlik, uzunlik, reprezentativlik va boshqalarga asoslanadi. Shu bilan birga, statistika ijtimoiy intellektning birliklari, ularning tuzilishi, funktsiyalari va genезisi bo'lishi mumkin, ular bir tomondan etarlicha chuqur va ijtimoiy stereotiplardan - ikkinchi tomondan juda farq qiladi. Agar stereotip barqaror tuzilma bo'lsa, ijtimoiy intellektning qat'iy darajadagi mnemonik jihati turli xil hayotiy vaziyatlarga, ularning statistikasiga bo'lgan munosabatlarda o'zgarib qolmaydi. Statistik ma'lumotlar va stereotiplar har bir insonning ijtimoiy intellektini kelajakda tashkil etishga yordam beradi.

Shaxslararo ko'nikmalar nuqtai nazaridan, Karl Albrecht boshqalarga nisbatan xatti-harakatlarni «toksik» ta'sir va «oziqlantiruvchi» ta'sir o'rtasidagi spektrga tushib qolish deb tasniflaydi. Toksik xatti-harakatlar odamlarni qadrsizlangan, g'azablangan, hafsalasi pir bo'lgan, aybdor yoki boshqa noloyiq his qiladi. Oziqlantiruvchi xatti-harakatlar odamlarni qadrl, hurmatli, tasdiqlangan, rag'batlantirilgan yoki malakali his qiladi. Zaharli xatti-harakatlarning davom etishi ijtimoiy intellektning past darajasini ko'rsatadi - odamlar bilan aloqa o'rnatish va ularga samarali ta'sir o'tkaza olmaslik. Oziqlantiruvchi xulq-atvorning davomiy namunasi odamni boshqalar bilan munosabatda bo'lishni ancha samarali qiladi; oziqlantiruvchi xatti-harakatlar yuqori ijtimoiy intellektning ko'rsatkichlari hisoblanadi. Insonning hayotdagi potentsialini bitta raqam - uning «IQ» ko'rsatkichi bilan o'lchash va bashorat qilish mumkinligi haqidagi eski fikr so'nggi o'n yil ichida katta ishonchni yo'qotdi. Hozirgi kunda ko'plab tadqiqotchilar Gardnerning intellekt ko'p o'lchovli ekanligi haqidagi taklifini qabul qilishadi va ko'pchilik aqlning har bir asosiy o'lchovlari tegishli tajribalar, qiyinchiliklar va o'sish imkoniyatlarini hisobga olgan holda, hayot davomida o'sishda davom etishga ishonishadi [7].

Ijtimoiy intellektni o'lchash mumkin. Ijtimoiy intellektni o'lchash o'zaro ta'sir ko'nikmalarini aniqlash va keyin ularni xulq-atvoriga qarab baholashni o'z ichiga oladi. Insonning barcha o'zaro ta'siri u yoki bu kontekstda sodir bo'ladi va samaradorlik o'zaro aloqada bo'lishga chaqirilgan kontekstlarni o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, ushbu fikrga ko'ra, ijtimoiy intellekt kontekstlarni tushunish, turli kontekstlar ichida va o'rtasida qanday harakat qilishni bilish va o'z maqsadlariga erishish uchun turli kontekstlarda o'zini qanday tutish kerakligini bilishni anglatadi. Boshqacha qilib aytganda, ijtimoiy intellekt xulq-atvordan kelib chiqadi, shuning uchun biz ijtimoiy intellektning ko'rsatkichlari sifatida turli xil kuzatiladigan xatti-harakatlardan foydalanamiz.

Shunday qilib, ijtimoiy intellektni rivojlantirish mumkin. Avvaliga ijtimoiy intellektni o'rganilgan xulq-atvor orqali namoyon bo'ladigan ko'nikmalar yig'indisi sifatida tushunib, so'ngra o'z xulq-atvorining boshqalarga ta'sirini, ya'ni boshqalar bilan muomala qilishda muvaffaqiyat qozonish darajasini baholab, yangi xulq-atvor va yangi o'zaro ta'sir strategiyalarini sinab ko'rish mumkin. Men eng oddiy so'zlar bilan aytganda, bu «odamlar bilan til topishish» qobiliyatidir, bu - bu taxmin qilingan narsa - odamlar o'sib ulg'ayganlarida, etuklashganda va boshqalar bilan munosabatda bo'lishda tajriba orttirishadi. Afsuski, ko'p odamlar yoshi ulg'aygan sari o'rganish va o'sishda davom etmaydilar va ko'p odamlar ijtimoiy, biznes yoki professional vaziyatlarda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan xabardorlik va ko'nikmalarni hech qachon egallamaydilar. Ko'rinib turibdiki, boshqalar bilan munosabatda bo'lishda tushuncha va malakaga ega bo'lmagan kattalar asosiy tushunchalarni tushunish va shaxslararo samaradorlikning keng qamrovli modeliga nisbatan o'zlarini baholash natijasida o'zlarining ijtimoiy intellekt maqomini sezilarli darajada yaxshilashlari mumkin.

Bizning tadqiqotlarimizga ko'ra, amaliy atamalar kommunikativ vazifalarni hal qilish, tegishli fikr-mulohazalarni tahlil qilish va amalga oshirish qobiliyati (masalan, «iqtidorli muloqot» turini ta'minlash) ijtimoiy intellekt paradigmatlari bilan bog'liq. Shuning uchun, bizning empirik natijalarimizdan yaqqol ko'rinib turgan ijtimoiy intellektning tuzilishi quyidagi beshta asosiy tarkibiy qismlarni ajratib ko'rsatishni o'z ichiga oladi: 1) shaxsni eng chuqur va adekvat tarzda idrok etish qobiliyati (kuzatishni namoyish etish, tezkorlik bilan harakat qilishga tayyor bo'lish). ijtimoiy o'zaro ta'sir holatlarida orientatsiya va boshqalar); 2) shaxsning ichki xususiyatlari va xususiyatlarini chuqur anglash qobiliyati (ruhlar olamiga kirib borishni, sezgini nazarda tutamiz); 3) empatiya qobiliyati (hamdardlik, hamdardlik, mehribonlik, yordam berishga tayyorlikni hurmat qilish); 4) boshqa shaxsning xatti-harakatlarini tahlil qilish qobiliyati (mulohaza yuritish); 5) o'zini va sub'ekt bilan aloqa jarayonini boshqarish qobiliyati (o'zini o'zi boshqarish uchun) [1].

Demak, ishonchimiz komilki, ijtimoiy intellekt kommunikativ kompetensiya, oldindan ko'rish va aks ettirish sohasidagi kompetensiya kabi hodisalarni ham o'z ichiga oladi (ikkinchilari ijtimoiy intellektning tarkibiy qismlari sifatida qaraladi). Ammo bu nuqtai nazarni biz keyingi maqolalarda tasvirlab beradigan empirik tadqiqotchilarimizda sinab ko'rish kerak. Ijtimoiy intellektni rivojlantirishning yuqori darajasi mezoniga ko'ra, o'qituvchi ijtimoiy (shu jumladan asl, nostandart) vazifalarni, shuningdek, o'qituvchining kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishish bo'yicha mutaxassis tomonidan muvaffaqiyatli hal qilindi. Ushbu bosqichda O'zbekistonning turli viloyatlaridagi oliy ta'lim

muassasalarining 340 nafar bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari ishtirok etdilar. Tadqiqotning boshida biz o'qituvchilarning ijtimoiy intellektini rivojlantirish darajasi toifaga (uning qaysi toifasiga), o'qituvchi tomonidan o'qilgan fanga (qaysi tsiklga) bog'liq bo'lishi haqidagi farazlarni taklif qildik (fanga tegishli bo'lgan fanlar soni), shuningdek, shaxsning psixologik turi va o'qituvchining jinsi xususiyatlari. Guruhlar va mikroguruhlarini taqsimlash randomizatsiya usuli (juftlik loyihalash texnologiyasi) yordamida amalga oshirildi, bu bizga har bir mikroguruhdagi erkaklar va ayollar sonini tenglashtirishga imkon berdi (ingliz tili fani o'qituvchilari kiritilgan ushbu mikroguruhlardan tashqari).

Tadqiqotning metodikasi va uslubiy vositalari.

Eksperimentning birinchi bosqichi 2019-2020-yil davomida o'tkazildi. Ushbu bosqichdagi tadqiqot usuli bo'lajak ingliz tili fani o'qituvchilarini kuzatish, empirik tadqiqot uchun metodik vositalarni tanlashdan iborat. Tadqiqotimizning ikkinchi, empirik bosqichi 2020-2021- yillarda amalga oshirildi. Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

1) umumiy ilmiy usullar (tahlil, taqqoslash, umumlashtirish);

2) J. Gilford va M. O'Sallivanning «Ijtimoiy intellektni tadqiq etish» testi yordamida taqdim etilgan psixodiagnostika usuli. », P. Torrens, J. Gilfordning «Divergent fikrlashni o'rganish usullari» verbal va noverbal subtest (O.E. Tunik modifikatsiyasida); assotsiativ eksperiment (B.V.Zeygarnikning «Maqol va metaforalarning portativ qiymatini tushunish» usulidan foydalangan holda;

3) matematik va statistik usullar (tarqatish parametrlarini statistik baholash, x-Pirson mezon, parametrik t-Student c parametrlari yordamida statistik gipotezalarni tekshirish). va parametrik bo'lmagan U-mezonni Manna-Uitni, r-Spirman korrelyatsiya koeffitsienti) [3].

Shuningdek, o'qituvchi shaxsining psixologik turini aniqlash uchun biz: V.M. Minyarov; MBTI tipografik so'rovnomasi; CPI shaxsiy so'rovnomasi; shaxsning shaxsiy va ishbilarmonlik kasbiy-muhim fazilatlarini baholash uchun anketa (T.Yu.Bazarov); shaxslararo munosabatlarning maqbulligini baholash uchun so'rovnoma (N.V. Baharev); boshqaruv vaziyatlarda unumdorlik majmuasini baholash uchun anketa (R. Scock); o'qituvchilarning boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlaridagi qiyinchiliklarni aniqlash uchun biz taklif qilgan anketalardan foydalandik

Tadqiqot natijalari va ularning muhokamasi

Talabalar (bo'lajak ingliz tili fani o'qituvchilari)dagi ijtimoiy intellektni o'rganishda Dj.Gilford va M.Sallivanning metodikasidan foydalanar ekanmiz, uning tarkibidagi subtestlar shaxsning muloqot qirralarini yoritishga xizmat qiladi [5].

Talabalar (bo'lajak ingliz tili fani o'qituvchilari)ning ijtimoiy intellektini baholash mezonlari orasida ijobiy korrelyatsion munosabatlar kuzatilmoqda. O'rtacha qiymat bo'yicha tahlilimizda talabalardagi "muloqot ishtirokchisining hissiyoti, fikri va niyatlarini tushunish" bo'yicha o'rtachadan yuqori ko'rsatkichlarga egaliklarini korrelyatsion munosabatlar tasdiqladi. Demak, talabalar shaxslararo munosabatda intellektual qobiliyatlarini birligida umumiy muhitni, suhbatdoshlarni xatti-harakatlari, shaxsiy fazilatlarini, kechinmalarini baholash imkoniyatlari qonuniyat jihatidan bog'liqligi tasdiqlandi (1-jadval).

Sotsial intellekt komponentlari	Muloqot ishtirokchisining hissiyoti, fikri va niyatlarini tushunish	Noverbal xulq-atvorni tushunish	Verbal ekspressiyani tushunish	Shaxslararo o'zaro ta'sirlashuvni tahlil etish
Muloqot ishtirokchisining hissiyoti, fikri va niyatlarini tushunish	1	-0,221	0,244	0,860**
Noverbal xulq-atvorni tushunish		1	0,435	-0,112
Verbal ekspressiyani tushunish			1	-0,036
Shaxslararo o'zaro ta'sirlashuvni tahlil etish				1

1-jadval

O'z navbatida, xorijiy tilni o'qitish yo'nalishi talabalari "muloqot ishtirokchisining hissiyoti, fikri va niyatlarini tushunish" qobiliyatlarini o'stirib borsalar, "shaxslararo o'zaro ta'sirlashuvni tahlil etish"da ham muammolarga duch kelmasliklari ilmiy jihatdan isbotini topmoqda ($r=0.860, p<0.01$). Noverbal xulq-atvorni tushunish qobiliyatini rivojlantirish orqali "shaxslararo o'zaro ta'sirlashuvni tahlil etuvchanlikni kamol toptirishlari mumkin ekan. Umumiy intellekt natijalari bilan ijtimoiy intellekt miqdorlarini bog'liqligi ham shaxsning kamolotida ahamiyat kasb etishi tabiiy. Biz talabalarining ijtimoiy

intellekti komponentlari orasidagi o'zaro korrelyatsion munosabatlarni aniqlashga erishdik.

Tabiiy-gumanitar fanlar o'qituvchilarining ijtimoiy intellekt darajasi ancha yuqori ekanligi (omilli tahlil natijalariga ko'ra 0,68 dan 0,73 ballgacha) aniqlandi. Bunday natijalar, birinchi navbatda, respondentlarning kommunikativ kompetensiyasining rivojlanishi, kasbiy faoliyat kursini rejalashtirish va ularning oqibatlarini va natijalarini bashorat qilish qobiliyati, intellektual va shaxsiy fikrlash, shuningdek, hamdardlik bilan izohlanadi.

Boshlang'ich fanlar o'qituvchilari ijtimoiy intellekt rivojlanishining o'rtacha darajasini (0,40 dan 0,51 ballgacha) ko'rsatuvchi natijalarga erishdilar. Barcha guruhlardagi ayollarning ko'rsatkichlari erkaklarnikiga qaraganda bir oz yuqoriroq edi. Umuman olganda, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich fanlar o'qituvchilari erkaklarnikiga qaraganda yuqori empatiyaga ega va ular paydo bo'lgan kasbiy vaziyatlarda sezilarli darajada moslashuvchanlikni namoyish eta oladilar.

Ingliz tili fani o'qituvchilarini o'z ichiga olgan erkaklarning barcha guruhlari, shuningdek, biz taklif qilgan barcha subtestlar bo'yicha (0,69 dan 0,73 gacha) ijtimoiy intellektning yuqori natijalari aniqlandi. ball), holbuki tegishli guruhlardagi ayollarning natijalari, masalan, tabiiy va gumanitar fanlar o'qituvchilari erkaklar va ayol o'qituvchilarning natijalari o'rtacha. Ingliz tili fani o'qituvchilaridagi erkaklarning yuqori natijalari, birinchi navbatda, kommunikativ va prognostik kompetensiyalarning yuqori ma'lumotlari bilan izohlanadi.

Ijtimoiy intellektning rivojlanish darajalari bo'yicha natijalar

O'qituvchilar soni ijtimoiy intellektning rivojlanish darajasi o'qituvchilarning malaka darajasiga, ya'ni maktabdagi ish vaqti, o'qituvchining yoshi va boshqalarga bog'liq emasligini ko'rsatadi. O'qituvchi respondentlarning gender xususiyatlariga, o'qituvchi o'qishni tugatgandan so'ng shug'ullanadigan kasbiy faoliyatining predmetiga, shuningdek, uning shaxsining psixologik turiga bog'liq. Shunday qilib, ijtimoiy intellektning eng yuqori darajasida insonning uyg'un, konformal va dominant turlari, eng past turlari ham mavjuddir. Ijtimoiy intellekt rivojlanishining yetarli darajasi (o'rta daraja va o'rtadan yuqori daraja) o'qituvchilarning sezgir, introvert va ekstrovert tiplari bo'yicha tashxis qo'yilgan. Shaxsning psixotipi, o'z navbatida, respondentning kasbiy faoliyatning u yoki bu sohasini tanlashi bilan oldindan belgilab qo'yilgan (masalan, tabiiy fanlar, gumanitar fanlar yoki ingliz tili, boshlang'ich maktab o'qituvchisi kasbi va boshqalar).

Xulosa

Natijada, quyidagilar isbotlandi:

1. Bo'lajak ingliz tili fani o'qituvchisining ijtimoiy intellekti va divergent fikrlashi subyektning ijtimoiy vaziyatlarni, munosabatlarni va o'zaro munosabatlarni tushunish qobiliyatining yagona tizimini tashkil qiladi. Ijtimoiy intellekt tipik ijtimoiy ma'nolari, divergent fikrlashni - individual ma'nolarda va turli xil ma'nolarda «boshqalarni» tushunishni ta'minlaydi, bu o'qituvchiga kasbiy vaziyatni ijodiy va yaxlit idrok etishga, shaxslararo o'zaro ta'sir holatlarini tushunishga imkon beradi hamda tipik ijtimoiy ma'nolarni uning individual ma'nolarining xilma-xilligi bilan boyitadi.

2. Ijtimoiy intellektning qobiliyatlari (tipiklarni tushunish qobiliyati vaziyatlarning ijtimoiy ma'nolari, og'zaki bo'lmagan iboralarning qadriyatlarini, intonatsiyaga ko'ra bayonning ma'nosi, tushunish dinamikadagi vaziyat) va divergent fikrlash sifati bo'lajak o'qituvchidagi (ekstrapolyatsiyaning integral ma'nosini bashorat qilishda subyektiv tasavvurlar, vaziyat, semantik birliklarni umumlashtirish, assotsiatsiyalarni aktuallashtirish, noaniq materialni mavjud bo'lgan mavzuni taqdim etish tizimiga aylantirish) o'zaro ta'sirning ijtimoiy holatini tushunishda o'qituvchilarning aqliy tuzilmalarini to'ldirish uchun funktsional jihatdan o'zaro bog'liqdir.

3. Maktab o'qituvchisining ijtimoiy intellekti va tarqoq tafakkuri sub'ektning ijtimoiy vaziyatlarni, munosabatlarni tushunishdagi qobiliyatlarining yagona tizimini tashkil etishida o'zaro ta'sirlar aniqlandi. Ijtimoiy intellekt ijtimoiy tushunchani vaziyatlar, xilma-xil fikrlash - o'qituvchiga kasbiy vaziyatni (shaxslararo o'zaro ta'sir vaziyatlari) ijodiy va yaxlit, individual qadriyatlarining xilma-xilligi bilan tipik ijtimoiy ma'nolarni boyitish asosida idrok etishga imkon beradigan «boshqa shaxs» ni individual va shaxsiy ma'nolarda tushunishni ta'minlaydi.

4. Ijtimoiy intellektning o'ziga xos xususiyatlari isbotlangan. Maktab o'qituvchilarining soni ko'p jihatdan individual shaxsiy fazilatlar, empatik qobiliyatlar, semantik hayot yo'nalishlari, ularning shaxsiyatining psixotiplari, mutaxassisning kasbiy yutuqlari bilan belgilanadi. O'qituvchilarning ijtimoiy intellektning rivojlanish darajasi o'qituvchilarning gender xususiyatlari, xususan, shaxsning gender o'ziga xosligi bilan ham shartlanadi; Ijtimoiy intellekt o'qituvchilarning gender motivatsion-xulq-atvor xususiyatlari, xususan, muvaffaqiyat motivatsiyasi, shaxsiy yo'nalish, mansublik, ziddiyatli vaziyatdagi xatti-harakatlar uslubi, kasbiy faoliyatning kognitiv uslubi va boshqalar bilan belgilanadi.

5. O'qituvchining ijtimoiy intellektini rivojlantirishning psixolingvistik xususiyatlari aniqlandi:

- o'qituvchining ijtimoiy intellektini umumiy baholash insonning kommunikativ va bashorat qilish qobiliyati, refleksi va empatik qobiliyatlari bilan ijodiy bog'liqdir;

- o'qituvchining ijtimoiy intellekti ko'p jihatdan unga bog'liq. Mutaxassis faoliyatini, uning ijodiy faoliyatini amalga oshirish uchun ijodiy shart-sharoitlarni yaratish, bu o'qituvchining turli qobiliyatlarini rivojlantirishni faollashtiradi, unga kasbiy vaziyatlarda, shaxslararo munosabatlarda ijodiy va yaxlit idrok etish imkonini beradi. individual qadriyatlar va shaxsiy his-tuyg'ularning xilma-xilligi bilan tipik ijtimoiy ma'nolarni boyitish asosida o'zaro ta'sir;

- o'qituvchining ijtimoiy intellektini rivojlantirishning yuqori darajasi jinsning o'ziga xosligi, individual shaxsiy fazilatlari, xususan, ularning shaxsiyatining uyg'un, mos keladigan va dominant psixotiplari, nochiziqli va (nochiziqli) qabul qilinishi bilan belgilanadi. yoki) shaxsiy ahamiyatli uslub sifatida o'z kasbiy faoliyatining bog'liq bo'lmagan uslubi. O'qituvchining kasbiy yutug'i va uning ijtimoiy intellekt darajasi o'rtasidagi bog'liqlik aniqlandi.

Foydalanigan adabiyotlar ro'yhati:

1. Avlaev O. U. Gender differences of social intelligence in student development. Scientific journal «Psychology». 2021. № Pages 1, 34-41.

2. Авлаев, О. У., & Бутаева, У. А. (2021). Талаба психологик камолоти масаласи. Academic research in educational sciences, 2(5), 4-11.

3. Авлаев, О. У. (2021). Талабалар камолотида ижтимоий интеллектнинг гендер фарклари. «PSIXOLOGIYA» ILMIY JURNAL, 3441.

4. Avlaev, O. U. (2020). The role of social intelligence in personal development. Association with Novateur Publication India's A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 692-698. 4. Mamatkulov, H. A., Mamatkulova, Z. G., & Avlaev, O. (2020).

5. Atakhujaeva Sh.A <https://cyberleninka.ru/article/n/self-destructive-behavior-and-its-essence> Pedagogik ta'lim klasteri: muammo va yechimlar 371-375 b

6. Usarov J. D. Khimmataliev, N. Kuvvatova, Sh. Atakhujaeva, N. Akbarova https://www.researchgate.net/publication/363199405_Pedagogical_competence_174-175b

7. DIAGNOSIS OF ADOLESCENTS' UNDERSTANDING OF MORAL AND LEGAL FORMS Author Shahlo Anvarovna Atakhujaeva\\Vol. 1 No. 4 (2022): INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING 2022/4\\ 156-165.